

นิพนธ์ต้นฉบับ

การถ่ายทอดรำวงพื้นบ้านในจังหวัดนครสวรรค์ Transferring Local Dancing in Nakhonsawan Province

สุรรัตน์ จินพงษ์¹
Sureerat Chinpong

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนามุ่งหมายเพื่อ 1) ศึกษาประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของการแสดงรำวงพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์ 2) เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดการแสดงรำวงพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์ โดยทำการศึกษาจาก ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้แสดง และชาวบ้าน มีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับรำวงพื้นบ้านในตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ และตำบลพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ จำนวน 390 คน เครื่องมือที่ใช้การวิจัยได้แก่ แบบสอบถาม และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ ค่าร้อยละ (%) ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D) การวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่าองค์ประกอบการแสดงรำวงพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์มี 7 องค์ประกอบ คือ 1) ผู้แสดง 2) การแต่งกาย 3) เครื่องดนตรี 4) บทร้อง 5) การจัดแถวและทิศทางการเคลื่อนที่ 6) ท่ารำและกระบวนรำ และ 7) โอกาสที่แสดง ส่วนการถ่ายทอดรำวงพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า มี 5 ด้าน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.00) และรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุด และมากเรียงตามลำดับดังนี้ 1) ด้านผลที่เกิดขึ้น อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ = 4.44) 2) ด้านเนื้อหาอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ = 4.32) 3) ด้านผู้ถ่ายทอด/ผู้รับการถ่ายทอดอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ = 4.13) 4) ด้านการประเมินผลอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ = 3.56) และ 5) ด้านวิธีการถ่ายทอดอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ = 3.54)

คำสำคัญ: รำวงพื้นบ้าน; จังหวัดนครสวรรค์; การถ่ายทอด

Abstract

This study is descriptive research with objectives 1) to examine backgrounds and components of local dancing in Nakhonsawan Province and 2) to explore process of transferring local dancing in Nakhonsawan Province. The study was conducted with 390 community leaders, village scholars, performers and villagers engaging in activities in relation to local dancing in Khaothong Sub-district, Phayuhakhiri District, Krokphra Sub-district, Krokphra District and Phranon Sub-district, Mueang District, Nakhonsawan Province. The research instrument was a questionnaire and statistics used for data analysis included percentage (%), mean ($\bar{x}$), standard deviation (S.D) and content analysis.

The findings reveal that components of local dancing in Nakhonsawan Province contain 7 items including 1) performers, 2) costume, 3) music instruments, 4) lyrics, 5) alignment and movement direction, 6) dance posture and processing and 7) opportunity. Transferring local dance in Nakhonsawan Province consisted of 5 aspects and they generally were at high level ($\bar{x}$ = 4.00). When considered by aspects, they could be arranged in following orders, 1) result at highest level ($\bar{x}$ = 4.44), 2) content at highest level ($\bar{x}$ = 4.32), 3) transferor/ transferee at high level ($\bar{x}$ = 4.13), 4) evaluation at high level ($\bar{x}$ = 3.56) and 5) transferring method at high level ($\bar{x}$ = 3.54).

Keyword: local dancing; Nakhonsawan Province; Transferring

¹อาจารย์ ดร. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
Faculty of Fine Arts, Srinakharinwirot University

1. บทนำ

วัฒนธรรมของชาติเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ทางอารยธรรมที่เป็นความเจริญของแต่ละชาติที่สั่งสมสืบทอดกันมาช้านานจนเกิดเป็นแบบแผน ค่านิยมและวิถีชีวิตอันดีงามอันเป็นรากฐานที่สำคัญต่อความมั่นคงของชาติ วัฒนธรรมจึงเป็นมรดกล้ำค่าที่ควร สืบสาน อนุรักษ์ และพัฒนาให้คงอยู่สืบไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ 2545: ก) ทรงให้พระบรมราโชวาทไว้ว่า “งานด้านการศึกษา ศิลปะ และวัฒนธรรมนั้น คือ งานสร้างสรรค์ ความเจริญทางปัญญาและจิตใจ ซึ่งเป็นทั้งต้นเหตุ และองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของความเจริญด้านอื่นๆ ทั้งหมดเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้เรารักษาและธำรงความเป็นไทยไว้ได้สืบไป” ในการรักษาคุณค่าวัฒนธรรมที่ดีไว้นั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการเรียนรู้เนื้อหา และกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมซึ่งจะเป็นเครื่องมือสำคัญในอันที่จะทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจในคุณค่าที่แท้จริงของวัฒนธรรม มีทักษะ ทศนคติ และพฤติกรรมที่ดีงามสามารถสร้างสรรค์และเลือกสรร นำวัฒนธรรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมการจัดการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม เข้าใจธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง จะเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียนเข้าใจสิ่งแวดล้อมได้อย่างถ่องแท้สามารถคิด จินตนาการ วิเคราะห์สถานการณ์และหาทางแก้ไขได้อย่างถูกต้อง อีกทั้งยังรู้จักเลือกรับและเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและการไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างชาติได้เป็นอย่างดีและหากจะตั้งคำถามว่าจะทำอย่างไรให้ระบบการศึกษาดีขึ้นในภาพรวมคำตอบก็คือต้องให้ความสำคัญในเรื่องวัฒนธรรมด้วย

วัฒนธรรมมีหลายประเภทแต่วัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้มนุษย์มีความสุข แสดงออกทางร่างกายใช้เป็นเครื่องสำเร็จอารมณ์ เช่นการร้อง การรำ การทำเพลง การแสดงออกทางอารมณ์ที่สร้างความบันเทิง สนุกสนานให้กับมวลมนุษยชาติ

ดังที่เสถียร โกเศศ (2515:23) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของการร้อง รำ ทำเพลงไว้ว่าการร้องเกิดจากการที่เปล่งเสียงออกมาจากการตีใจ เศร้าใจและการเปล่งเสียงเพื่อให้สงบพร้อมเพียงจึงไม่เป็นภาษาอะไร เช่น เฮโล โห้อื้อ และพัฒนามาเป็นการร้องเพลงในแบบต่างๆ ส่วนการรำเกิดจากการลึงโลด เป็นการแสดงความดีใจ แล้วพัฒนามาให้เกิดความงามที่เรียกว่า รำ และการทำเพลงเกิดจากการตีเกราะ เคาะไม้แล้วได้พัฒนาเป็นเครื่องดนตรีให้เป็นเครื่องดีด สี ตี เป่า ศิลปะการแสดงพื้นบ้านจัดเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม โดยการแสดงพื้นบ้านของไทยมีการสืบทอดกันมาช้านานมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ก่อขึ้นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นนั้นๆ ที่เกิดจากประเพณี ศาสนา สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนสะท้อนถึงความเป็นอัตลักษณ์ของวิถีการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชนที่เป็นรากเหง้าของความเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น มีจุดมุ่งหมายที่ก่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน และความบันเทิงในรูปแบบต่างๆ ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันตามสภาพภูมิประเทศ สังคม วัฒนธรรม แต่ละท้องถิ่น รวมทั้งยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของบรรพบุรุษไทยได้สั่งสม สืบสาน และสร้างสรรค์ไว้เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ โดยให้รุ่นลูกรุ่นหลานได้เรียนรู้และรักในคุณค่าในศิลปะไทยในแขนงนี้ให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และพร้อมที่จะช่วยสืบทอด จรรโลง และธำรงไว้เป็นสมบัติของชาติสืบไป ศิลปะการแสดงพื้นบ้านจึงเกิดจากปัญญาชนของท้องถิ่นที่สร้างสรรค์

ขึ้นโดยอาศัยสิ่งแวดล้อมเป็นพื้นฐาน มีความเด่นชัดในเอกลักษณ์ของตนเองตามรูปแบบลักษณะ ลีลาความเคลื่อนไหว น้ำเสียงตามสำเนียงท้องถิ่น ตลอดจนกิจกรรมารยาทและความเชื่อถือ (เรณู โกศินานนท์ : 2537. 73) การถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมของชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้มองการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ต่าง ๆ อาศัยวิธีการฝึกหัดและบอกเล่า สะท้อนให้เห็นการเรียนรู้ความรู้ ที่สะสมและสืบทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันหรือที่เรียกกันว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น กระบวนการถ่ายทอดความรู้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นคงอยู่ต่อเนื่องและยั่งยืน

รำวงเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่มีอยู่ทั่วไปในภูมิภาคต่างๆของไทย โดยเฉพาะภาคกลางเป็นการแสดงที่เป็นที่รู้จักมากอย่างหนึ่งตั้งแต่อดีต และจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีชื่อเรียกที่หลากหลายแต่ มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามท้องถิ่น เช่น รำโทน รำซึบหรือรำวงระมาด เป็นต้น โดยมีวิธีการแสดงที่ผู้เล่นเดินเป็นวง อาจยืนอยู่กับที่ หรือเดินตามกันเป็นวง เป็นการรำคู่ระหว่างชายกับหญิง วิธีการแสดงเป็นการรำตีบทไปตามเนื้อร้องตามเพลงอย่างง่าย ส่วนบทเพลงแต่งมาจากชาติ ศาสนา เรื่องราวท้องถิ่น วรรณคดี และความรักที่มีทำนองที่สั้นและจำง่าย มีดนตรีหรือร้องเพลงประกอบการรำ “รำวง” นิยมเล่นในงานเทศกาลต่างๆ ตามแถบหมู่บ้านนั้นๆ ของแต่ละภูมิภาค

จังหวัดนครสวรรค์มีวัฒนธรรมประเพณีของตนเองที่เป็นมรดกเก่าแก่สืบทอดมาเป็นเวลานาน มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีปรากฏชัดเจน เป็นวิถีชีวิตของชาวจังหวัดนครสวรรค์ที่มีวิวัฒนาการต่อเนื่องมาถึง การแสดงรำวง รำโทน รำซึบซึ่งเป็นคำเรียกของแต่ละท้องถิ่น การแสดงชนิดนี้เป็นการแสดงพื้นบ้านชนิดหนึ่งที่มีอยู่ทั่วไปในจังหวัดนครสวรรค์ด้วยทำรำ บทเพลงที่หลากหลาย และสนุกสนานตามแบบชาวบ้านซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะประดิษฐ์เนื้อร้อง ทำรำขึ้นเอง โดยลักษณะการแสดงที่สำคัญ คือ ชาย - หญิง รำเป็นคู่ๆ ไปตามวงอย่างมีระเบียบแต่ยังคงยึดจังหวะโทนเป็นหลัก นิยมเล่นในทุกเทศกาล หรือจะเล่นกันเองด้วยความสนุกสนานก็ได้ เนื้อหาของ บทเพลงรำวงนอกจากให้ความบันเทิงแล้ว ยังสอดแทรกอารมณ์สนุกสนาน อารมณ์รัก อารมณ์โศกเศร้า ความรู้ ขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นลงไปด้วย โดยสืบทอดต่อกันมาด้วยความจำ เพราะ มีการร้อง รำ เล่นกันอยู่เสมอ แต่มีได้บันทึกไว้เป็นหลักฐานว่าใครเป็นผู้แต่ง บางครั้งไม่มีชื่อเพลง เพียงแต่เรียกคำขึ้นต้นเพลง เพื่อให้รู้ว่าร้องเพลงอะไร (กรมศิลปากร.2539:138)

ปัจจุบันการแสดงรำวงพื้นบ้านได้รับความนิยมลดน้อยลงไปมีเพียงกลุ่มคนบางกลุ่มเท่านั้น ที่ยังสนใจและต้องการที่จะอนุรักษ์การแสดงให้คงอยู่ โดยเฉพาะเยาวชนในชุมชนเองก็ไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญและไม่ใส่ใจที่จะสืบสาน ส่งผลให้ในอนาคตการแสดงรำวงพื้นบ้านอาจเกิดการสูญหายเพราะไม่มีใครที่คิดจะสืบทอดอย่างจริงจัง รวมถึงการแสดงรำวงพื้นบ้านของจังหวัดก็ได้รับผลกระทบไปด้วย แต่ในจังหวัดนครสวรรค์ยังปรากฏและมีการแสดงรำวงอยู่และรู้จักกันอย่างแพร่หลาย โดยมีกลุ่มผู้สนใจอนุรักษ์การแสดงดังกล่าวไว้และยังคงสืบทอดด้วยการถ่ายทอดความรู้การแสดงให้กับเยาวชนในชุมชนให้เรียนรู้ โดยผู้วิจัยพบว่ารำวงพื้นบ้านในของจังหวัดนครสวรรค์ยังมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคน และชุมชนอยู่บ้าง นอกจากนั้นนโยบายระดับชาติส่งเสริมให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมมากขึ้นจึงส่งเสริมให้สถาบันการศึกษาสนับสนุนการทำศิลปวัฒนธรรมให้เป็นภารกิจหลักสำคัญที่ต้องทำควบคู่ไปกับการจัดการศึกษาโดย

เน้นการเรียนรู้วัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่น

จากความเป็นมาและการศึกษาที่กล่าวมาในข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัย เรื่องการถ่ายทอดร่ำวงพื้นบ้านในจังหวัดนครสวรรค์ เพื่อเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ถึงรูปแบบของการเรียนรู้ สำหรับการถ่ายทอดการแสดงร่ำวงพื้นบ้าน ในรูปแบบการจัดการเรียนรู้ หรือ กิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้เข้าใจเห็นคุณค่า ตระหนัก และเกิดความภูมิใจในการแสดงท้องถิ่นของตน

2. ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของการแสดงร่ำวงพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์
2. ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการแสดงร่ำวงพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์

3. ความสำคัญของการวิจัย

ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของการแสดงร่ำวงพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์และ กระบวนการถ่ายทอดการแสดงร่ำวงพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อให้บุคคล ที่เกี่ยวข้องในชุมชนนักวิชาการ ครูและผู้สนใจทั่วไปได้มีความรู้ความเข้าใจถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้ในแบบต่างๆ อย่างเข้าใจ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ เพื่อให้ผู้เรียนมีความตระหนักและเห็นคุณค่า ในภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นประโยชน์ ต่อบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลไปใช้ในการจัดการเรียนรู้เพื่อการธำรงรักษาไว้ซึ่ง ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

4. ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาการศึกษาการถ่ายทอดการแสดงร่ำวงพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์ ผู้วิจัยเลือก พื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ และ ตำบลพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการแสดงร่ำวงพื้นบ้าน เป็นเอกลักษณ์ของการแสดงท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นการแสดงร่ำวงพื้นบ้านที่เคยมีและยังมีการสืบทอดอยู่ในปัจจุบัน

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้นำชุมชน ผู้ที่มีความรู้ ประสบการณ์ ผู้ทรงภูมิปัญญา วิทยากร ที่ให้ความรู้ และผู้แสดงของการแสดงร่ำวงพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์

กลุ่มตัวอย่าง

การเลือกกลุ่มตัวอย่างจำนวน 390 คนเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งอาศัยอยู่ในตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ และตำบลพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

ตัวแปรที่ศึกษา

1. ตัวแปรอิสระ (Independent Variable) ได้แก่ ลักษณะทางประชากรศาสตร์ ประกอบด้วย
  - 1.1 เพศ
  - 1.2 อายุ
  - 1.3 อาชีพ
  - 1.4 ภูมิลำเนา
  - 1.5 ประสบการณ์เกี่ยวกับการแสดงรำวงพื้นบ้าน
2. ตัวแปรตาม (Dependent Variable) ได้แก่ กระบวนการถ่ายทอดการแสดงรำวงพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์

5. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงบรรยาย โดยใช้เทคนิควิจัยทั้งเชิงคุณภาพและปริมาณประกอบกัน ทั้งนี้เพื่อให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่

1. เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย
2. เกี่ยวกับรูปแบบการถ่ายทอด
3. เกี่ยวกับการแสดงรำวงจังหวัดนครสวรรค์

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษารูปแบบการถ่ายทอดความรู้

ขั้นตอนที่ 3 ศึกษาสภาพทั่วไปของการแสดงรำวงพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์

- 3.1 ประวัติความเป็นมา
- 3.2 องค์ประกอบการแสดง
- 3.3 รูปแบบการถ่ายทอด

ขั้นตอนที่ 4 นำข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนที่ 2 และ 3 มาสร้างเป็นเครื่องมือเพื่อหากระบวนการถ่ายทอดรำวงพื้นบ้านในจังหวัดนครสวรรค์

ขั้นตอนที่ 5 ลงเก็บข้อมูล และทำการวิเคราะห์ผลการศึกษาเพื่อเขียนรายงานวิจัย

6. สรุปและการอภิปรายผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

1. การศึกษาประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของการแสดงรำวงพื้นบ้าน จังหวัด นครสวรรค์

ผลการศึกษาประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของการแสดงรำวงพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า

รำวงพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์ เกิดในสมัยช่วงในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484 - พ.ศ.2488) โดยส่วนมากเป็นสังคมเกษตร ชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวขยายประกอบอาชีพทำนาทำไร่เป็นส่วนใหญ่ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นการทำงานความเป็นอยู่ หรืองานบุญทางศาสนา ชาวบ้าน ก็มีกิจกรรมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันเสมอ เมื่อทำงานกันเสร็จในระหว่างนั้นจึงต้องผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยลงบ้างเกิดการรวมตัวกันเปล่งเสียงร้องพร้อมๆ กัน เพื่อให้เกิดความพร้อมเพรียงและจังหวะในการทำงาน ซึ่งมีทั้งการร้องร่วมกันและร้องโต้ตอบกันอย่างครึกครื้นสนุกสนานเริ่มแรกเป็นการร้องเพลงแบบง่ายๆ จะมีทำประกอบหรือไม่มีก็ได้ ต่อมามีการเพิ่มท่ารำการทาบไปตามเนื้อร้องให้มีความสุขใส่ลีลาท่าทางไปตามบทเพลง ในอดีต รำโทนหรือรำวงพื้นบ้านจะเป็นที่นิยมกันมากจะมีการเล่นรำโทนกันทั้งกลางวันและกลางคืน นอกที่จะเล่น ที่ศูนย์กลางของหมู่บ้านแล้ว ก็เล่นกันตามบ้านแต่ละบ้านอีกด้วย ในการที่จะไปเล่นแต่ละบ้านนั้น ชาวบ้านหญิงจะเป็นฝ่ายนัดแนะให้กลุ่มชาวบ้านชายก็พากันไปตามเวลาที่นัดหมาย และก็จะเล่นกันอย่างสนุกสนานในบริเวณลานบ้านนั้น ๆ หรือเป็นการละเล่นพื้นบ้านซึ่งจะมีการเล่นในเทศกาลต่าง ๆ เช่นตรุษสงกรานต์ และเทศกาลอื่น ๆ จนตั้งเป็นคณะกันขึ้น และมีผู้มาติดต่อแสดงในงานต่าง ๆ เช่นงานแก้บน ครั้นต่อมา การเล่นรำโทนก็มีน้อยลงชบเซาลงจนเกือบจะสูญหายจึงได้ร่วมกันฟื้นฟูให้เป็นการละเล่นพื้นบ้านอีกครั้งหนึ่ง โดยมีการฟื้นฟูและสืบทอดจนเกิดเป็นกลุ่มการแสดงที่ทำหน้าที่เผยแพร่การรำวงพื้นบ้านในที่ต่างๆจนกลับมาเป็นที่รู้จักและเกิดการถ่ายทอดไปสู่เยาวชนเพื่อการสืบทอดทอดรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนให้คงอยู่ องค์ประกอบการแสดงรำวงพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์

ผู้แสดง

รำโทนเป็นการแสดงหมู่ จะรำเป็นคู่ระหว่างหญิงกับชาย ในอดีตไม่กำหนดจำนวนผู้แสดง แต่ในปัจจุบันนิยมใช้ผู้แสดงประมาณ 5-6 คู่ ขึ้นอยู่กับโอกาสและสถานที่แสดง

การแต่งกาย

แต่งกายแบบพื้นบ้านที่ปรับปรุงขึ้นมาจากการสวมใส่ของชาวบ้านในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ดูสวยงามและเหมาะสมในการแสดง และใช้ในการแสดงตั้งแต่ พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา ซึ่งมีการแต่งกายดังนี้

1. ผู้แสดงชาย สวมเสื้อคอกลมแขนสั้นลายดอกสีสดนุ่งโจงกระเบนพื้นทับชายเสื้อ คาดทับด้วยผ้าขาวม้าที่เอวนิยมปะแป้งให้หน้าขาวเป็นลาย สวมสร้อยคอห้อยพระเครื่องและนาฬิกา

2. ผู้แสดงหญิง สวมเสื้อห้าตะเข็บหรือเสื้อปาน้อย เสื้อแขนกระบอก เสื้อลูกไม้ ห่มผ้าสไบพาดไหลข้างซ้ายห้อยชายทั้งข้างหน้าและข้างหลังนุ่งโจงกระเบนพื้น คาดทับด้วยเข็มขัดเงิน สวมกำไลข้อมือ ข้อเท้า สร้อยคอที่ทำด้วยเงิน ทัดดอกไม้เหนือหูข้างซ้าย เครื่องประดับนอกจากเป็นเครื่องหมายแสดงฐานะแล้ว ยังมี ความหมายอย่างอื่นอีกด้วย เช่น กำไลข้อเท้าเป็นสัญลักษณ์ของพรหมจารี หมายถึงหญิงที่ยังไม่ได้แต่งงาน หรือแสดงค่านิยมของชุมชน เป็นต้น

ที่มา สุวีร์รัตน์ จันทพงษ์. 2559

เครื่องดนตรี

เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงรำโทนเป็นเครื่องดนตรีประเภทตีประกอบจังหวะ 2 ชนิด คือ โทนรำมะนา และฉิ่งเป็นหลัก แต่ก็มีกรับเพิ่ม กรับ ฉาบเข้าไปด้วย บางครั้งก็ใช้ขลุ่ยบรรเลงด้วยซึ่งเป็น ลักษณะที่แตกต่างจากการรำโทนและรำวงที่อื่นที่ใช้โทนเป็นเครื่องดนตรีหลักในการบรรเลงในการให้จังหวะ โทนจะตีตามหน้าทับดังนี้ ป๊ะ ป๊ะ ป๊ะ โทน โทน ป๊ะ โทน

บทร้อง

บทร้องรำวงประกอบมีเป็นจำนวนมากไม่น้อยกว่า 200 เพลง เนื้อหาของบทร้องมีหลายลักษณะได้แก่ บทเกี่ยวพาราสี บทปลุกใจให้รักชาติ บทชมธรรมชาติ เป็นเรื่องนิทานวรรณคดีท้องถิ่น และบทลาจาก เป็นต้น แต่ละบทมีเนื้อร้องค่อนข้างสั้นและร้องซ้ำๆ กันในแต่ละวรรค ทำให้จำง่าย จึงเป็นที่นิยมเล่นกันอย่างแพร่หลาย หรืออาจมีบทเพลงใหม่ๆ เกิดขึ้นบ้าง ส่วนมากจะมีทำนองและเนื้อหาที่ไพเราะสนุกสนาน และแสดงครั้งหนึ่งๆ จะแสดงเพียง 5-6 คน และแสดงเพลงละเที่ยวเดียว เนื่องจากเวลาที่แสดงเป็นข้อจำกัด ชื่อเพลงเรียกตามบทร้องในวรรคแรก บทร้องที่นิยมแสดงในปัจจุบันมีประมาณ 10 เพลง คือ เพลงเชิญมารำวง ชักชวนสาวงาม สาวน้อยเอวกลม หนีเสือปะจระเข้ รับขันหมาก หมูมาลี ไทรย้อยห้อยระย้า ดาราที่เหินเหล่าเอย ลาที่ลาจำ ลาจาก เป็นต้น

ยินเสียงโทน

ได้ยินเสียงโทนละกลุ่มใจ	อยู่ไม่ได้กลุ่มใจเหลือเกิน
จัดแจงแต่งเนื้อแต่งตัว (ซ้ำ)	ผัดหน้าหวีหัวอย่ามัวนานเนิ่น
เสร็จแล้วก็พากันเดิน (ซ้ำ)	หาความเจริญในวงฟ้อนรำ (ซ้ำ)

สาวสวยรำนำดู

สาวสวยรำนำดู	ถ้าได้รำคู่คงจะเป็นบุญตา
อย่ามาทำอย่ามาทำพุดจา	ประเดี๋ยวจะว่าให้ได้อายุ
ชาย หญิงอะไรทำใจแงงอน	
หญิง รู้ว่างอนจะมางอนทำไม	
ชาย ฉันรักนะซีถึงมาพุดจา	
หญิง เสียเวลาจะไม่สนใจ	
ชาย รับรักฉันหน่อยได้ไหม	
หญิง ค่อยไม่ได้หวานใจเธอมี	

สายลม

สายลม สายลม พัดล่อง	นกยูงทองร้องรำแพน
จากถิ่นหากินไกลแดน (ซ้ำ)	รำเอยรำแพนพัดแดนมาไกล

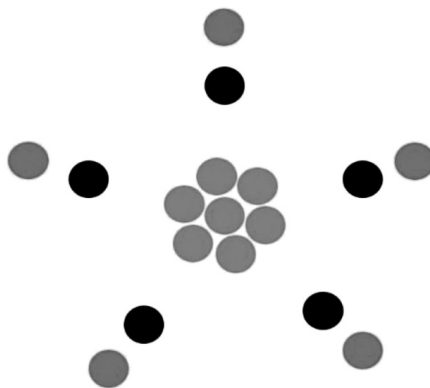

บ้านอยู่ไกล

บ้านอยู่ไกลแสนไกล	ฉันอุตส่าห์มาเที่ยว
ฉันรักเธอคนเดียว	จะมาเที่ยวในวงฟ็อนรำ
หากว่ารักฉันจริง จริง	พาฉันไปเที่ยวบ้าน
พาฉันไปสาบาน	สาบานต่อหน้ามารดาของเธอ

การจัดแถวและทิศทางการเคลื่อนที่

การรำจัดเป็นแถวตอน 2 แถว ชายแถวหนึ่งอยู่ด้านซ้ายมือของหญิง หญิงแถวหนึ่ง เมื่อดนตรีบรรเลงขึ้นจะเคลื่อนที่ตามกันไปเป็นแถว เพื่อจัดแถววงกลม โดยผู้แสดงหัวแถวเดินนำไปล้อมผู้เล่นดนตรีและผู้ร้อง ผู้แสดงท้ายแถวถอยหลังมาบรรจบกับผู้แสดงหัวแถวเป็นวงกลม จัดระยะห่างระหว่างคู่เท่าๆ กัน ขณะแสดงจะเคลื่อนที่ตามกันไปเป็นวงทวนเข็มนาฬิกา โดยยืนรำอยู่กับที่บ้าง เดินไปมา ดักหน้าดักหลังกันบ้าง และรักษาระยะห่างระหว่างคู่ มองดูเป็นระเบียบ

รูปภาพแสดง ผังรูปแบบการแสดงรำวงพื้นบ้าน

ชาย

หญิง

วงโนจะเป็นผู้ที่ตีฉิ่ง กรับ โทน ฉาบ รำมะนาและรวมผู้ร้องเพลงด้วยทิศทางการเคลื่อนที่

หมายเหตุ ผู้หญิง คือ แม่เพลงคือ ผู้ชาย คือ พ่อเพลง

วิธีแสดง

การแสดงจะแบ่งผู้แสดงออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ผู้เล่นดนตรีและผู้ร้องเพลงฝ่ายหนึ่งและ ผู้รำฝ่ายหนึ่งผู้ เล่นดนตรีและผู้ร้องจะนั่งอยู่กลางเวที เมื่อเริ่มแสดงผู้เล่นดนตรีรำมะนา 2 ใบและฉิ่ง เป็นจังหวะสองชั้นผู้ร้อง ร้องเพลงโซลา เพื่อนำผู้รำออกมาตั้งแถววงกลมล้อมรอบผู้เล่นดนตรีและผู้ร้อง จัดแถวให้ได้ระยะ ผู้เล่นดนตรี และผู้ร้องหยุดการบรรเลงและการร้อง ผู้รำยืนตามปกติ จากนั้นต้นเสียงร้องเพลงขึ้นต้นวรรคแรกผู้เล่นดนตรี และผู้ร้องร้องรับเพลงนั้นๆ ในวรรคที่สองไปจนจบเพลง พร้อมกับผู้รำเริ่มรำและร้องเพลงไปด้วยโดยเคลื่อนที่ ตามกันไปเป็นวงวนเข็มนาฬิกา ด้วยวิธีรำที่ซ้ำเนิบนาบ นิ่มนวล เมื่อจบเพลงผู้รำยืนตามปกติรอเพลงลำดับ ต่อไป จนครบทุกเพลงที่กำหนดไว้ในการแสดงแต่ละครั้ง การเคลื่อนที่ของผู้แสดงมีทั้งรำอยู่กับที่หรือเดินไปมา ดักหน้าดักหลังกัน หรือเดินรำตามกันไปเป็นวงก็ได้ แต่จะรออยู่กับที่เป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้จึงได้ชื่อว่ารำวง ปักหลักอีกชื่อหนึ่ง แต่เดิมชาวบ้านออกไปรำเองด้วยอารมณ์ที่สนุก โดยมิได้มีการฝึกซ้อมมาก่อนความเป็น อิสระในการรำ ประกอบกับรำด้วยมือเปล่าทำให้ทำรำมีความเป็นอิสระสูง จึงเกิดทำรำมากมายตามความ หลากหลายของผู้รำ ปัจจุบันได้ มีการปรับทำรำให้เป็นไปในการทำงานเดียวกันแต่ก็ยังมีแตกต่างกันอยู่บ้าง เนื่องจาก ไม่มีข้อบัญญัติตายตัวในการใช้ทำรำนอกจากการรำตามบทร้องแล้ว ยังพบว่าจะแสดง ด้วยอารมณ์ที่สนุกสนาน สดงเกตได้จากการใช้เสียงร้องตามความหมายของบทร้อง เช่น เพลงเกี่ยวกับความรักใช้น้ำเสียงออกด้ออ่อนอ่อน หวาน ถ้าเกี่ยวกับความรักชาติใช้น้ำเสียงหนักแน่นจริงจัง และ ถ้าเป็นการเกี่ยวพาราสีหยอกเย้ากันจะใช้น้ำ เสียงแข็งยั่วเย้ากัน เป็นต้น การแสดงนี้สามารถใช้เวลายืดหยุ่นได้ตั้งแต่ 7 นาที - 1 ชั่วโมง ขึ้นอยู่กับระยะเวลา ที่ถูกกำหนดไว้

ทำรำและกระบวนการ

ทำรำของรำโทนเป็นทำรำที่มีความเป็นอิสระสูงส่วนใหญ่เป็นทำรำธรรมชาติที่ผู้รำคิดขึ้นเอง เพลงที่นิยม นำมาแสดงมีประมาณ 10 เพลง ทุกๆ เพลงจะใช้ทำรำซ้ำกันในความหมายเดียวกันและต่างกัน ดังนั้นทำรำ แต่ละท่ามีหลายความหมาย ผู้รำสามารถที่จะเลือกใช้ทำใดท่าหนึ่งในการรำได้ ดังนั้น จึงพบอยู่เสมอว่าทำรำ บางท่าจะต่างกันแต่ในบทร้องเดียวกัน ขึ้นอยู่กับว่าผู้รำเห็นว่าเหมาะสม ทำรำบางท่าจะเน้นความหมายของบท ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่บางท่าก็ไม่ได้สื่อความหมายของบทให้ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่บางท่าก็ไม่ได้สื่อความหมายของ บทร้องวิธีรำจำเน้นการรำให้ตรงกับจังหวะมากกว่าสื่อความหมายของบทร้องเพื่อความสนุกสนานครึกครื้น อาจจะอนุมานได้ว่าเป็นทำรำพื้นฐานหรือทำรำหลักของรำโทน เนื่องจากทำรำ 1 ท่า มีวิธีการนำไปใช้ในการ รำบทต่างๆ กัน มีทั้งหมด 10 ท่า ซึ่งมีชื่อทำรำและความหมายดังนี้

1. ท่าไหว้ หมายถึง ศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ความเคารพ หรือพระมหากษัตริย์
2. ท่าหางมือ ใช้ในความหมายที่เป็นนามธรรม หมายถึงใหญ่โต สวยงาม
3. ท่าจีบสลั้วงกลางเป็นท่าที่ผู้รำใช้ทุกเพลงโดยเฉพาะการรำเพลงโซลาเป็นการรำตามจังหวะ มากกว่าบทร้อง นอกจากนี้ยังใช้รำแทนการรำตีบทในบางครั้ง
4. ท่าจีบมือพันกัน หมายถึง ไม่แน่นอนหรือน้ำเชี่ยว

5. ทำซึ้นนิ้ว เป็นทำรำที่ใช้มากที่สุดและใช้รำทุกเพลง การซึ้นมีหลายลักษณะ คือ ซึ้นด้านหน้า ซึ้นด้านข้าง ซึ้นข้างบน และซึ้นด้านล่าง โดยซึ้นระดับสูงตั้งแต่ศีรษะ ไหล่ ออก และเอว ซึ่งเป็นระดับต่ำที่สุด การซึ้นนิ้วขึ้นข้างบน ไปด้านหน้าหรือด้านข้าง หมายถึง สิ่งที่อยู่ไกลตัวบุรุษที่สาม การซึ้นระดับไหล่หรือออก มักจะซึ้นคู่ว่าเมื่อกล่าวถึง และการซึ้นข้างล่างระดับเอว หมายถึง สิ่งที่อยู่ต่ำกว่านอกจากนี้ยังมีการซึ้น ที่อวัยวะต่างๆ อีกด้วย เช่น ซึ้นที่หู หมายถึง ฟัง ไพเราะ ได้ยิน ซึ้นที่ตา หมายถึง มองเห็นดู ซึ้นที่ศีรษะ หมายถึง คิด จำได้ หรือผม ซึ้นที่จมูก หมายถึง หอม ได้กลิ่น เป็นต้น

6. ทำไ้วมือ เป็นทำรำที่ใช้มากที่สุดอีกทำหนึ่งที่ใช้รำทุกเพลง และใช้แทนทำซึ้นนิ้วได้ในบทร้อง เดียวกันมีเฉพาะการไ้วสูงระดับหน้าหรือศีรษะเท่านั้น ซึ่งอาจไ้วมือข้างหน้าหรือด้านข้างก็ได้ จะใช้เมื่อกล่าวถึงชาติ พระมหากษัตริย์ บุรุษที่สอง หรือบุรุษที่สาม

7. ทำผายมือ มีทั้งผายมือเดียวและผายสองมือ ทำผายมือเดียวมีความหมายว่าเชิญไป ถ้า ผายมือจากต่ำไปสูง หมายถึง ความสูง ถ้าผายสองมือ หมายถึง การสูญเสีย

8. ทำทาบอก เป็นทำรำที่ใช้มากที่สุดอีกทำหนึ่งและใช้มือเดียวมากกว่าสองมือ หมายถึง ตนเอง สิ่งที่อยู่ในใจ เช่น คิดถึง รัก ผิดหวัง ซ้ำใจ เป็นต้น ถ้าใช้มือทาบอกประกอบกับการสะอึกตัวและเสริมสีหน้า ตกใจใช้เป็นท่าตกใจ

9. ทำซ็อนมือ 2 มือ เป็นท่าที่หมายถึง ครอบคลุมพบกัน หลบซ่อน เป็นต้น

10. ทำซ็อนมือ หมายถึง เชื้อเชิญ ยกให้ บันดาลให้ เป็นต้น

11. ทำใช้ขา มีขาไขว้ การตบเท้า การเดินย่าง

ทำรำหลัก เป็นทำรำที่มีหลายความหมายและเป็นทำรำที่มีได้กำหนดไว้ตายตัว ลีลาทำรำ แต่ละเพลง ผู้รำอาจจะทำทำได้หลายรูปแบบ ไม่มีทำรำตายตัว แต่ต้องใส่อารมณ์ให้เข้ากับเนื้อร้องของบทเพลงที่ร้อง เหล่านั้นดังนั้น การรำในบทร้องเดียวกันจึงพบว่าใช้ทำรำแตกต่างกัน แต่ก็สื่อความหมายให้เข้าใจตรงกันได้ เช่น ในบทร้องว่า “เธอรักฉันไหม” อาจใช้ทำไ้วมือไปทางคู่รำ หรือใช้ทำทาบอก หรือทำรักก็ได้ ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมี การทำสะเอว การทอดแขนไ้วข้างตัว การตั้งวงกลาง และการไหลหลังประกอบทำรำที่ใช้มือเดียว โดยใช้ท่าใดท่าหนึ่งตามความถนัด จึงทำให้ทำรำมีความหลากหลาย มากขึ้น นอกจากทำรำหลักแล้ว ยังมีทำรำอื่นๆ ที่นำมาใช้อีก เช่น ทำรำเฉพาะ เป็นท่าที่บัญญัติไว้ตายตัว ทำเลียนแบบธรรมชาติ เป็นต้น

โอกาสที่แสดง

ในอดีตรำโขนเป็นการเล่นเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด และความเหนื่อยจากภารกิจประจำวันในยามค่ำคืน อีกทั้งยังเป็นโอกาสที่หนุ่มและสาวได้มีโอกาสพบปะสนทนากัน นอกเหนือจากการพบปะกันในการทำงานหรืองานบุญอื่นๆ ต่อมาปัจจุบันกลายมาเป็นเครื่องบันเทิงในสังคมโดยจัดเป็นการแสดงในงานประเพณี งานรื่นเริงต่างๆ งานมงคลต่างๆ งานบุญนักขัตฤกษ์ งานที่หน่วยงานภายนอกให้ออกไปเผยแพร่ เช่นงานจังหวัด การประกวด เป็นต้น

2. การศึกษากระบวนการถ่ายทอดการแสดงรำวงพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์

2.1 จากการศึกษากระบวนการถ่ายทอดการแสดงรำวงพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวม พบว่า

กระบวนการถ่ายทอดการแสดงรำวงพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก (= 4.00) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านผลที่เกิดขึ้นอยู่ในระดับมากที่สุด (= 4.44) รองลงมาด้านเนื้อหาอยู่ในระดับมากที่สุด (= 4.32) ถัดมาด้านผู้ถ่ายทอด/ผู้รับการถ่ายทอดอยู่ในระดับมาก (= 4.13) ด้านการประเมินผลอยู่ในระดับมาก (= 3.56) และ ลำดับสุดท้าย ด้านวิธีการถ่ายทอดอยู่ในระดับมาก (= 3.54)

การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยการศึกษาการถ่ายทอดรำวงพื้นบ้านในจังหวัดนครสวรรค์ ผู้วิจัยมีประเด็นในการอภิปรายดังต่อไปนี้

กระบวนการถ่ายทอดรำวงพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์ มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญในการถ่ายทอดเพื่อที่จะธำรงรักษาการแสดงที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนให้คงอยู่ไม่ให้สูญหาย เกิดผลกระทบมาจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนไป อีกทั้งสิ่งเร้าที่เข้ามากระทบอย่างการหลั่งไหลทางวัฒนธรรมของต่างชาติที่เข้ามา มีอิทธิพลกับสังคมไทยเป็นอย่างมาก การดำรงอยู่ได้ของรำวงพื้นบ้านจึงมาจากการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนทั้งปราชญ์ชาวบ้าน เยาวชน การสนับสนุนของคนในชุมชนที่ส่งเสริมให้เกิด กระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กระบวนการถ่ายทอดจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ขับเคลื่อนการนำไปสู่คน ชุมชนกระบวนการที่สำคัญมี 5 ด้าน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กระบวนการถ่ายทอดรำวงพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์

1. ด้านผู้ถ่ายทอด/ผู้รับการถ่ายทอด

ผู้ถ่ายทอดโดยบุคคลกลุ่มนี้จะถูกเรียกว่า ปราชญ์ชาวบ้าน ที่ได้รับการถ่ายทอดการแสดงรำวงมาช้านานจนมีประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญในเชิงลึกทั้งการรำ การร้อง การเล่นดนตรี รวมถึงการคิดประดิษฐ์เพลงทำรำใหม่ๆ ขึ้นด้วย โดยส่วนมากปราชญ์ชาวบ้านจะได้รับความรู้จากพ่อแม่ และการเข้าไปฝึกเรียนรู้คลุกคลีจนสามารถออกได้และยังคงมีส่วนร่วมในการรำวงจนถึงปัจจุบัน ลักษณะ ผู้ถ่ายทอดที่ดี จึงต้องมีด้านความรู้ และทักษะรำวงพื้นฐานว่า ต้องมีความรู้ในวิชาที่จะสอนเป็นอย่างดี เพื่อที่จะถ่ายทอดให้ผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดได้ความรู้เป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องเป็นผู้รอบรู้ในเนื้อหาวิชาแตกฉานในทักษะ และวิธีหาความรู้สมัยใหม่ และเป็นผู้มีหูตากว้างขวางเกี่ยวกับแหล่งความรู้ต่างๆ อีกทั้งยังเป็นนักจิตวิทยา เพื่อสามารถกระตุ้นความใฝ่รู้ใฝ่เรียนให้เด็กๆ ได้อีกด้วย

ผู้รับการถ่ายทอด ส่วนมากจะเป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนแล้วมีความสนใจที่จะเรียนรู้ โดยวัยของผู้รับการถ่ายทอดจะเป็นวัยเรียนในระดับประถมและมัธยมที่เข้ามาเรียนเนื่องจากเป็นหลักสูตรท้องถิ่นกับอีกกลุ่มเป็นผู้สนใจทั่วไปที่สนใจมาเรียนจากการชักชวนของคนในครอบครัว และความชอบส่วนตัวที่ชอบร้องรำทำเพลง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มจากภายนอกชุมชนมาเป็นครั้งคราวเช่นนิสิต หรือผู้สนใจทั่วไปก็จะมีการ

ติดต่อเข้ามาเพื่อเรียนรู้จะเพื่อทำการวิจัย นำไปแสดง ฯลฯ แต่ส่วนมากของผู้รับการถ่ายทอดจะมาเรียนรู้โดยไม่มีการบังคับแต่จะมาเรียนด้วยความสมัครใจ

ผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ ประกอบด้วย ประสบการณ์เดิมของผู้เรียน การยอมรับความรู้ใหม่ และโอกาสในการ เรียนรู้ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การจัดเนื้อหาความรู้ที่เชื่อมโยงสอดคล้องต่อ วิถีปฏิบัติของผู้เรียน กิจกรรมการเรียนรู้ ที่สอดคล้องกับศักยภาพของผู้เรียน และการมีเครือข่ายในการถ่ายทอดความรู้

จากการศึกษา พบว่า การถ่ายทอดร่วางพื้นบ้าน จังหวัดนครสวรรค์ ส่วนมากเป็นคนในชุมชน ที่เป็นนักเรียน และคนในชุมชนที่มีความสนใจเกี่ยวกับการแสดงร่วาง และเข้ามารับการถ่ายทอดด้วยความสมัครใจ สอดคล้องกับสมคิด อิศระวัฒน์ (2542:16) ได้ กล่าวว่า ลักษณะของคนที่สามารถเรียนรู้สามารถสร้างและพัฒนาขึ้นมาได้ ซึ่งเมื่อใดก็ตามที่ผู้เรียน เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีใจรักที่จะศึกษาค้นคว้าเนื่องจากเกิดความต้องการ บุคคลนั้นก็จะดำเนินการศึกษา ต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความอยากรู้ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งวิธีดังกล่าวจะนำไปสู่การเป็นผู้เรียนรู้ (Lifelong Learner) และยังส่งผลไปยังการปฏิบัติการเรียนรู้ทางสังคม (Social practice of learning) (Hung et al. 2009) โดยเฉพาะการเรียนรู้ร่วางพื้นบ้าน ผู้ได้รับการถ่ายทอดควรได้เห็นหรือปฏิบัติตาม จาก ผู้ถ่ายทอดในท้องถิ่น สอดคล้องกับ วิจารย์ พานิช (2555) กล่าวไว้ ผู้วิจัยสรุปได้ว่าการศึกษานี้ ถูกต้องสำหรับศตวรรษใหม่ ต้องเรียนให้บรรลุทักษะ การเรียนจึงต้องเน้นเรียนโดยการลงมือปฏิบัติ หรือการฝึกปฏิบัติ และต้องฝึกฝน ทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็นตลอดชีวิต ผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ต้องมีความสนใจหรือชอบในสิ่งที่กำลังรับความรู้ อยู่ ถึงจะส่งผลให้กระบวนการถ่ายทอดนั้นสมบูรณ์ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับ อุดมศักดิ์ พลอยบุตร (2544) ได้กล่าวไว้ว่า ชอบศึกษาหาความรู้และตื่นตัวกับสิ่งแปลกใหม่รอบตัว อยากรู้ อยากเห็น แสวงหาความรู้ สังคมแห่งการเรียนรู้ ต้องสร้างเยาวชน ให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มุ่งมั่นที่จะให้เยาวชนเป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน รู้จักแสวงหาความรู้ รู้จักใช้แหล่งเรียนรู้ ทั้งในโรงเรียน และชุมชน ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง สร้างองค์ความรู้ นำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ และพัฒนาศักยภาพของตนเอง อันนำไปสู่การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต

ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย การถ่ายทอดร่วางพื้นบ้านแม้จะมีผู้รับการถ่ายทอดที่มีจำนวนมากขึ้นแต่ผลของการถ่ายทอดไปสู่ผู้รับสารไม่ใช่ทุกคนที่เรียนจะปฏิบัติได้ทุกคน โดยเฉพาะเยาวชนรุ่นใหม่ที่มีค่านิยมกับสิ่งเร้าภายนอกที่มากกระทบ ยิ่งถ้ากลุ่มผู้เรียนมีวัยที่แตกต่างกันถ้าเป็นกลุ่มอายุน้อย จะทำให้ไม่เกิดผล การเรียนรู้เท่าที่ควร หรือในการถ่ายทอดจะใช้ระยะเวลาที่นาน อาจทำให้ผู้รับการถ่ายทอดเกิดความเบื่อหน่ายและไม่สนใจ การสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญให้ผู้รับการถ่ายทอดเกิดการเรียนรู้ที่ดีได้มากขึ้น

2. วิธีการถ่ายทอดความรู้ วิธีการถ่ายทอดจะเน้นการเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติในเรื่อง การรำ การร้อง เล่นดนตรี กระบวนการเรียนรู้จึงเน้นการปฏิบัติได้ ผู้ถ่ายทอดเชื่อว่าเรียนรู้จากการปฏิบัติ ประสบการณ์ เรียนรู้สู่สภาพจริงจะผู้ให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว โดยเน้นวิธีการสอนแบบสาธิต และการบรรยายบอกเล่า ประสบการณ์ที่เคยทำมา การเรียนร่วางจำเป็นต้องเริ่มจากการสาธิต หรือ แสดงให้ดูเป็นตัวอย่างก่อนเพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ดูเป็นตัวอย่าง ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีการอธิบายควบคู่ไปกับการสอนด้วย เพื่อให้เกิด

การเรียนรู้ที่เข้าใจมากขึ้น การเรียนรู้เน้นที่ความจำเป็นหลักทั้ง ทำำ เสียงดนตรี ทำนองเนื้อเพลงการจะเกิดความจำนำไปสู่การปฏิบัติจึงต้องมีการทำซ้ำฝึกให้บ่อย ขึ้นการสอนสรุปมี 4 ขั้นตอนหลัก

ขั้นที่ 1 เริ่มจากการสอนด้วยการเล่าบรรยายในความเป็นมา องค์ประกอบการแสดงจากนั้นจึงเริ่มต้นฝึกการร้องเพลงเพลง การปรบมือให้จังหวะในแบบต่างๆ และมีการแจกเอกสารเพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้นำไปศึกษาโดยส่วนมากจะเป็นเนื้อเพลงซึ่งมีหลายร้อยเพลง

ขั้นที่ 2 จะเป็นการสาธิต การทำ การร้อง การเล่นดนตรีเป็นตัวอย่างพร้อมทั้งอธิบายถึงทำำการเคลื่อนไหว การย่อท่า จังหวะการตี ทำนองการร้องเพลง หลังจากนั้นให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม ในช่วงแรกอาจจะเรียนแบบแยกกลุ่มของนักแสดง นักดนตรี หลักจากเรียนรู้จนพอปฏิบัติได้จึงจะมาเรียนรวมกัน โดยจะต่อเป็นเพลงๆไปเพื่อไม่ให้สับสน

ขั้นที่ 3 ฝึกปฏิบัติด้วยตัวเองให้ผู้เรียนทบทวนความรู้กับเพื่อนแลกเปลี่ยน หรือช่วยกันจำทำำำ เนื้อร้อง ดนตรีจนกว่าจะเข้าใจ ในขั้นนี้ผู้ถ่ายทอดจะมีการให้เทคนิค เอกลักษณะเฉพาะ การแสดงให้กับผู้รับการถ่ายทอด เช่น ลีลาการรำ ลูกเอื้อน การตีจังหวะแบบต่างๆ และสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เมื่อผู้เรียนมีทักษะที่ดีมากขึ้นก็จะให้ทดลองแสดงกันแบบเต็มวง คือ มีทั้งคนร้อง นักแสดง นักดนตรีทำการแสดงตามรูปแบบของการแสดง

ขั้นที่ 4 เมื่อผู้รับการถ่ายทอดฝึกฝนและปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง สามารถที่จะออกแสดงได้จากนั้นจะมีการให้ผู้รับการถ่ายทอดนำเสนอต่อหน้าสาธารณชน ให้เกิดการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ที่นำไปสู่การเป็นผู้ถ่ายทอดได้อย่างถูกต้อง เช่นงานวันเด็ก งานเทศกาลประจำปี งานประเพณี เป็นต้น

3. เนื้อหาของการถ่ายทอด เนื้อหาของการถ่ายทอดจะเน้นที่การทำำ การร้อง และการเล่นดนตรีเป็นหลัก เพราะทั้ง 3 เรื่องนี้เป็นส่วนสำคัญและมีความยากของการแสดงรำวงพื้นบ้านส่วนองค์ประกอบอื่นก็มีการเรียนรู้ให้เข้าใจ แต่ส่วนสำคัญจะอยู่ที่การทำำ การร้อง และการเล่นดนตรี เนื้อหาจะแบ่งเป็นเนื้อหาขั้นพื้นฐานเรียนรู้พอให้ทราบทั้งเรื่องทำำ เนื้อเพลง การตีจังหวะต่างๆ ขั้นเทคนิค จะมีการเพิ่มในส่วนของลีลาการรำ การให้อารมณ์ การร้องการเล่นดนตรีที่ลักษณะเฉพาะ เช่นการเอื้อน จังหวะการตีที่เป็นของท้องถิ่นหรือเฉพาะตัว

การถ่ายทอดความรู้ระหว่างผู้ถ่ายทอดความรู้จากผู้ถ่ายทอดไปสู่ผู้รับการถ่ายทอดนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาและแบ่งระดับของเนื้อหากระบวนการถ่ายทอดรำวงพื้นบ้านในจังหวัดนครสวรรค์ อยู่ 3 ระดับ คือ

1) ระดับความรู้พื้นฐาน ซึ่งความรู้พื้นฐานจะมีเนื้อหาที่ถ่ายทอด เกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมาของรำวงพื้นบ้าน ลักษณะของทำำ ลักษณะของเพลง ลักษณะของดนตรี ซึ่งใช้ระยะเวลาเรียนรู้ไม่นานที่จะก่อให้เกิดทักษะการเรียนรู้ซึ่งความรู้ขั้นพื้นฐานนี้ผู้รับการถ่ายทอดยังไม่สามารถ ออกแสดง หรือนำไปถ่ายทอดยังไม่ได้

2) ขั้นเทคนิควิธีการ (ภาคปฏิบัติ) ซึ่งจะมีเนื้อหาที่ถ่ายทอด เกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติทักษะทางด้านทำำำ ด้านร้องเพลง และด้านดนตรีประกอบเพลง ฝึกวิธีการแสดงโดยขั้นที่จะให้เริ่มปฏิบัติ จนเกิดทักษะความ

ชำนาญมากขึ้น ก็จะทำให้ใส่ลีลาอารมณ์การแสดงเข้าไปด้วย การเอื้อน ลูกคอ การร้องเพลง หรือจังหวะดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ในเนื้อหาขั้นเทคนิคผู้รับการถ่ายทอดจะเริ่มฝึกการใส่ลีลาของการรำ เช่น การเล่นหน้าเล่นตา การขยับเข้าหาเหย้าเล่นมือเล่นไหล่ การใส่อารมณ์ร่วมไปกับการรำที่ก่อให้เกิดความสนุกสนาน ส่วนการตีกลองก็จะเป็เทคนิคการตีการเล่นรวมวง อีกทั้งบางครั้งเนื้อหาขั้นนี้ยังสอนถึงขั้นการคิดเพลงทำที่สร้างสรรค์ ขึ้นใหม่ให้สำหรับผู้รับการถ่ายทอดที่มีแว้วที่จะเป็นผู้สืบทอด ถ่ายทอดได้ในอนาคต

3) ชั้นปฏิบัติการแสดงในที่ชุมชน ซึ่งจะมีเนื้อหาที่ถ่ายทอดโดยการฝึกการแสดงรำวงพื้นบ้านของผู้รับการถ่ายทอดโดยครอบครัวประกอบของการแสดงจริง ที่ต้องการให้ผู้รับการถ่ายทอด ได้ฝึกประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหมดมาใช้ในการแสดงจริง โดยขั้นนี้จะเป็นการแสดงในงานเทศกาล งานประเพณีประจำปีของชุมชน เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ฝึกแสดงในสถานการณ์จริงอย่างเต็มวง คือแสดงครอบครัวประกอบการแสดง

ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย พบว่าในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในยังมีการแบ่งเนื้อหาการสอนหรือการจัดทำเป็นหลักสูตรอย่างชัดเจน การจัดเนื้อหาของถ่ายทอดให้เหมาะสมกับระยะเวลาของการสอนกับ หรือช่วงวัยการเรียนรู้ของผู้รับการถ่ายทอด รวมทั้งการกำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้ในแต่ละวัย และดังนั้นถ้ามีการจัดทำหลักสูตรรำวงพื้นบ้านจะทำให้มีเป้าหมายของการเรียนรู้ชัดเจน และสามารถกำหนดได้ว่าวัยของผู้รับการถ่ายทอดในระดับไหนควรเรียนเนื้อหาอะไรบ้าง เพื่อให้เกิดผลในเรื่องอะไรมีการจัดลำดับเนื้อหาของถ่ายทอดให้สอดคล้องกับผู้เรียน ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดไม่รู้สึว่าการเรียนนั้นมีความยากจนเกินไป

4. การประเมินผล ในการประเมินผลก่อนเรียน ระหว่างเรียน และหลังเรียนจะไม่มีการ ให้คะแนน แต่ในช่วงแรกจะดูความพึ้นความสามารถ ความถนัดของผู้รับการถ่ายทอด และจะมีการถามความสมัครใจของผู้เรียนว่าอยากเรียนเรื่องอะไรถ้าเรียนรำก็เป็นนักแสดง เรียนดนตรีก็เป็นนักดนตรี ส่วนเพลงทุกคนต้องฝึกร้องและดูความสามารถพื้นฐานของผู้เรียนก่อนเรียน ส่วนมากในการประเมิน ผู้ถ่ายทอดจะเน้นที่พัฒนาการของผู้เรียนในระหว่างเรียนว่าเป็นอย่างไร (ดูแว้วของการเป็นศิลปิน) ว่าทำได้ หรือไม่ได้ ถ้าไม่ได้ก็จะมีการสอบถามหรือมีการปรับเปลี่ยนวิธีสอน เพิ่มจำนวนผู้สอนให้ มากขึ้น โดยการประเมินจะอยู่ที่การนำเสนอผลงานของผู้รับการถ่ายทอดในวันแสดงจริง การถ่ายทอดความรู้ด้านเพลงพื้นบ้าน มีแรงจูงใจจากสภาพแวดล้อม การได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ในครอบครัวและความสนใจของผู้เรียนเองทำให้ผู้เรียนสามารถรับการถ่ายทอดจากปราชญ์ชาวบ้านได้เป็นอย่างดีและพัฒนาการของแต่ละบุคคล ที่ดีขึ้น

5. ผลที่เกิดขึ้น ผู้รับการถ่ายทอดมีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติรำวงพื้นบ้านได้ ส่งผลเกิดการช่วยกันสืบทอดการแสดงรำวงพื้นบ้านให้คงอยู่ และคนในชุมชนเมื่อเห็นลูกหลานได้มีส่วนร่วมกับการแสดงก็มีความภาคภูมิใจ และเห็นความของรำวงพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์การแสดงของชุมชน ส่งผลทุกคนช่วยสืบทอดการแสดงรำวงพื้นบ้านให้คงอยู่ต่อไปได้ และทุกครั้งที่เห็นการแสดง รู้สึกว่าการแสดงรำวงพื้นบ้านช่วยสร้างความเพลิดเพลิน สนุกสนานแก่จิตใจ และที่สำคัญยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว ตลอดจนชุมชนให้เกิดขึ้นที่นำไปสู่ความสามัคคีของคนในชุมชน มีผลที่เกิดขึ้นกระทบกับผู้รับการถ่ายทอดและชุมชนดังนี้

ด้านผู้เรียนเกิดผลมีความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบการแสดงรำวงพื้นบ้าน

เกิดการอนุรักษ์และสืบทอดกันจากรุ่นสู่รุ่นก่อให้เกิดการรักษามรดกทางวัฒนธรรม ให้คงอยู่สืบไป อีกทั้งส่งเสริมมีความกล้าแสดงออกอย่างเหมาะสมให้ใช้เวลาว่างอย่างเป็นประโยชน์

ด้านชุมชนผลที่เกิดขึ้นคือคนในชุมชนเกิดความตระหนักและความภูมิใจในเอกลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนที่มีมาช้านานและยิ่งได้เห็นลูกหลานแสดงก็ยิ่งชื่นชมภูมิใจ เกิดความสามัคคีความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริรัตน์ แอดสกุล (2542:บทคัดย่อ) ในด้านการสืบทอด บรรพบุรุษเป็นมอญ ภาษา ศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี ส่งผลที่ได้จากการถ่ายทอดวัฒนธรรมทำให้เกิดการสร้างความเป็นปึกแผ่น กับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเกิดขึ้นในสังคม ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นสองระดับคือ ในสังคม และเครือข่ายของแต่ละตระกูลครอบครัว นอกจากนี้จากการถ่ายทอดร่ว่งพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์ มีผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างยั่งยืน และสามารถถ่ายทอดเผยแพร่ไปสู่สังคมอื่น ๆ ได้ทำให้การแสดงของชุมชนไม่ได้ดำรงอยู่หรือเป็นที่รู้จักแต่ในชุมชนเท่านั้น ดังที่ นครินทร์ น้ำใจดี (2557: บทคัดย่อ) กระบวนการจัดการการถ่ายทอดไปสู่กระบวนการอนุรักษ์ที่เข้าถึงเยาวชนคนรุ่นใหม่ได้ง่ายขึ้นเป็นการปลูกฝังค่านิยมให้คนรุ่นใหม่ ตระหนักถึงคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมประจำชาติที่ควรอนุรักษ์สืบไป รวมถึงแฝงปรัชญาที่สำคัญสำหรับดำเนินชีวิตตามแบบวิถีไทย

7. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษากระบวนการถ่ายทอดของรำพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. จากผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านในจังหวัดนครสวรรค์ มีทัศนคติที่ดีต่อการแสดง รำวงพื้นบ้าน แต่ยังคงขาดการประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น การแสดงรำวงพื้นบ้านนครสวรรค์ควรมีการปรับปรุงหรือพัฒนาให้มีความน่าสนใจ สามารถสร้างความเข้าใจให้กับทุกเพศทุกวัย และทั่วถึงชาวบ้านทุกคนภายในชุมชน
2. จากผลการศึกษาพบว่ารำวงพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์ ควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐมากขึ้นในการสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง จัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่เอื้อหรือส่งเสริมต่อการถ่ายทอดความรู้รำวงพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์ให้แพร่หลายและดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน
3. ควรมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นการแสดงพื้นบ้านจังหวัดนครสวรรค์เพื่อให้โรงเรียนนำไปใช้สอนในโรงเรียน

ข้อเสนอแนะเพื่อทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำวิจัยในการจัดการเรียนรู้ โดยการบูรณาการวิธีการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้การแสดงรำวงพื้นบ้านมีความน่าสนใจ เหมาะสมกับยุคสมัย และเข้าถึงคนทุกเพศทุกวัยที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน
2. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมของการถ่ายทอดรำวงพื้นบ้านเพื่อเป็นต้นแบบของการเรียนการสอนที่มีคุณภาพ

8. บรรณานุกรม

- กนกพร ฉิมพลี. (2555). รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจ ชุมชน จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท. (พัฒนาศึกษาและการจัดการสิ่งแวดล้อม). กรุงเทพฯ: บัณฑิต วิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- จิรวัดน์ นาคพนม. (2549). การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาชีพจักสานของชุมชนใน จังหวัดอ่างทอง. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท. (การศึกษาระดับปริญญาโท). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาวิทาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2557, จาก ฐานข้อมูล วิทยานิพนธ์ มหาวิทาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชูเกียรติ สีสุวรรณ. (2535). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. ลำปาง : ชมรมคนรักสิ่งแวดล้อม, 2535.
- ตรีภพ นาคปฐม. (2556). การอนุรักษ์หรือฟื้นฟูกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านศิลปกรรมต่อผู้ลี้ภัย (เชิงไทยวน) กรณีศึกษา : อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นครินทร์ น้ำใจดี. (2557). โชนของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ : กระบวนการจัดสร้าง อนุรักษ์ พัฒนารูปแบบ. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 34 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม นิคม ชมพูหลง. (2548). ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การเรียนรู้. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม: อภิศาการพิมพ์.
- ปราณี ตันตยานบุตร. (2551). ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- ปวิทย์ ไวยาชีวะ. (2551). การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของช่างพื้นเมืองเชียงใหม่ในการ ทำตุ๊กตาด้ายด้วยวิธีการหลายกระดาษ. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต(ศิลปศึกษา) บัณฑิต วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระชยสร สมบุญมาก. (2549). การพัฒนาหลักสูตรเน้นกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนา: กลองสะบัดชัย. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท. (การศึกษาระดับปริญญาโท). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่าย เอกสาร.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548. (2548, 18 มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 122 ตอนที่ 6 ก. หน้า 2.
- เรณูโกตินานนท์. (2537). การแสดงพื้นบ้านในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2539
- วราวุฒิ สุภาพ. (2556). กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมกลองปี่จ่า : กรณีศึกษาจังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ คบ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วาสนา บุญสม. ศิลปวัฒนธรรมไทย สายใยจากอดีต. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปรีชามิตร, 2548.
- วิจารณ์ พานิช. (2555). องค์การการเรียนรู้และการจัดการความรู้. เอกสารบรรยายหลักสูตรการ บริหารงานภาครัฐ และกฎหมายมหาชน รุ่นที่ 3
- ศิริรัตน์ แอดสกุล และคณะ. (2542). การร่ำร้องเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวมอญ : กรณีศึกษาชุมชนมอญ บ้านม่วง ตำบลบ้านม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี. รายงานผลการวิจัยเงินอุดหนุนงบประมาณแผ่นดิน จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2528). การละเล่นพื้นเมืองภาคใต้. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เฉลิมนิม

- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2541). ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2541). รายงานการวิจัย แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทย ในการจัดการศึกษา. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี
- เสถียร โกเศศ. (2515). ร้องรำทำเพลง. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงวิบูลย์ ปรีชา (ม.ล.ไวยวัฒน์ ภูญชร)
- สมคิด อิศระวัฒน์. (2542). การเรียนรู้ด้วยตนเอง : กลวิธีสู่การศึกษาเพื่อความสมดุล. วารสารครุศาสตร์. 27, 1 (กรกฎาคม-ตุลาคม).
- สมคิด อิศระวัฒน์. (2538). รายงานผลการวิจัย ลักษณะการเรียนรู้ด้วยตนเองของคนไทย. กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- อุดมศักดิ์ พลอยบุตร. (2544). ครูยุคปฏิรูป. วารสารวิชาการ, 5 (1), 22 - 24